

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра банківської справи

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності **072 Фінанси, банківська справа та страхування**
(шифр та найменування спеціальності)
за освітньою програмою **Міжнародний банківський бізнес**
(назва освітньої програми)

на тему: **«Банківське кредитування малого та середнього бізнесу
в Україні»**

Виконавець:

студент Центру заочної та вечірньої
форм навчання

Тараненко Данило Сергійович

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

Науковий керівник:

канд. екон. наук, доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

Шелудько Сергій Андрійович

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

Одеса 2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Негативний вплив політичної та економічної кризи на економіку України закономірним чином позначився й на розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва, які розглядаються в якості одного з пріоритетних напрямів розвитку українського суспільства. Малий та середній бізнес відіграє важливу соціально-економічну роль у функціонуванні економічної системи країни, забезпечує стійкість та гнучкість економіки, наближує її до потреб споживачів, виконує важливу соціальну роль – надає робочі місця, забезпечуючи джерело доходу для більшості населення. Повноцінне виконання малими та середніми підприємствами інноваційної та соціальної функцій спроможне сприяти виходу економіки України з кризи, що визначає необхідність державної підтримки цього сегмента економіки. Ключовою перешкодою на шляху його розвитку є обмеженість власних фінансових ресурсів, що й зумовлює потребу у запозичених коштах. Суперечність між гострою потребою суб'єктів малого та середнього бізнесу в кредитних ресурсах, з одного боку, та проблемами банків у процесі їх надання (високі ризики, труднощі отримання інформації, відсутність надійної застави, не завжди якісний бізнес-план; коротка кредитна історія або її відсутність, наявність тіньової бухгалтерії тощо) з іншого – визначає актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Проблеми кредитування малого і середнього бізнесу досліджувалися багатьма науковцями. Вагомий внесок у теоретичну розробку напрямів розвитку малого і середнього підприємництва й аналізу механізмів його кредитно-фінансової підтримки зробили вітчизняні вчені: Андрєєва Л., Білорус О., Бедрінець М., Варналій З., Корнев Ю., Круглянко А., Ларіна Р., Мокряк В., Неклесс А., Попов В. та ін. Проблема кредитної підтримки малого і середнього бізнесу досліджується вітчизняними вченими серед яких Б. Адамик, Я.Белінська, З. Варналій, О. Вовчак, А. Гальчинський, І. Гуцал, О. Дзюблюк, О. Євтухов, В. Лагутін, Б. Луців, В. Міщенко, А. Мороз, М. Пуховкіна, М. Савлук, Т. Смовженко, С. Моїсеєв, Д. Смилов, В. Усоскін і багатьма іншими. Істотний внесок у розроблення практичних аспектів банківського кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу внесли В. Балюк, О. Білоус, О.Д. Вовчак, Н.І. Волкова, О.Б. Донець, О.О. Другов, М.І. Крупка, В.А. Кульбіда, Т.А. Лащ, А.М. Мороз, С.К. Реверчук, О.Л. Руда, С.І. Савлук, О.Б. Філімонова.

Незважаючи на активні дослідження науковцями і фахівцями проблем відновлення діяльності банківської системи та розробку низки практичних рекомендацій щодо кредитування ними малого і середнього бізнесу, нині в Україні малі та середні підприємства практично опинилися без доступних кредитів. Відновлення кредитування потребує певних зусиль з боку банків з метою врахування складної політико-економічної ситуації, що склалася в

Україні. Тому необхідним є розробка напрямів удосконалення забезпечення банківського кредитування малого та середнього бізнесу.

Метою кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретичних засад й розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо розвитку банківського кредитування малого і середнього бізнесу в Україні.

Реалізація мети дослідження передбачає постановку та вирішення таких **завдань**:

- розкрити сутність, етапи та специфіка банківського кредитування підприємств;
- розглянути суб'єктів малого та середнього бізнесу як позичальників;
- представити організаційно-правові основи регулювання банківського обслуговування МСБ;
- оцінити сектор малого та середнього бізнесу в Україні в 2010 – 2020 рр;
- дослідити розвиток процесів кредитування малого та середнього бізнесу банківською системою України;
- провести аналіз і оцінка ризиків кредитування малого та середнього бізнесу (на прикладі АТ «Ощадбанк»);
- дослідити зарубіжний досвід кредитування малого та середнього бізнесу та розглянути можливість його імплементації у вітчизняну практику;
- розглянути формування системи гарантування кредитів малим і середнім підприємствам;
- розробити напрями удосконалення інституційного забезпечення банківського кредитування малого та середнього бізнесу.

Об'єктом дослідження є фінансові відносини, що виникають в процесі банківського кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти розвитку кредитування малого і середнього бізнесу в Україні.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, а саме: аналізу й синтезу – з метою дослідження сутності кредиту, тенденцій кредитування в Україні та обґрунтування особливостей банківського кредитування малого і середнього бізнесу; систематизації та класифікації – для виділення методів та інструментів банківського кредитування малого і середнього бізнесу; порівняння – для здійснення порівняльного аналізу підтримки кредитування малого і середнього бізнесу у зарубіжних країнах і в Україні; узагальнення результатів – при формуванні висновків.

Інформаційною базою дослідження є офіційні статистичні дані Національного банку України, Державної служби статистики України, законодавчі акти, постанови Національного Банку та Кабінету Міністрів України, Світового Банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Міжнародного валютного фонду, напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених з проблем банківського кредитування та розвитку малого і середнього бізнесу, що містяться у монографіях, спеціальній науковій літературі,

матеріалах наукових і науковопрактичних конференцій та семінарів, мережі Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій, спрямованих на активізацію банківського фінансування малого і середнього бізнесу в Україні з метою розширення його кредитування.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі *«Теоретичні засади організації кредитування малого та середнього бізнесу»* розглядається теоретичні засади організації кредитування малого та середнього бізнесу, сутність, етапи та специфіка банківського кредитування підприємств, суб'єкти малого та середнього бізнесу як позичальники, організаційно-правові основи регулювання банківського обслуговування.

У другому розділі *«Сучасний стан кредитування малого та середнього бізнесу банками України»* проведено оцінку сектору малого та середнього бізнесу в Україні в 2010 – 2020 рр., аналіз розвитку процесів кредитування малого та середнього бізнесу банківською системою України, досліджено динаміку кредитів відповідно до розміру суб'єкту господарювання за період 2017–2020 рр., проведено аналіз ризиків кредитування малого та середнього бізнесу (на прикладі АТ «Ощадбанк»), проаналізовано цільові напрями кредитування МСБ за галузями АТ «Ощадбанк» та досліджено динаміку кредитування МСБ АТ «Ощадбанк» у 2014 – 2020 рр.

У третьому розділі *«Напрями удосконалення банківського кредитування малого та середнього бізнесу в Україні»* досліджено зарубіжний досвід кредитування малого та середнього бізнесу та розглянуто можливість його імплементації у вітчизняну практику, формування системи гарантування кредитів малим і середнім підприємствам, розроблено напрями удосконалення інституційного забезпечення банківського кредитування малого та середнього бізнесу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, основні з яких такі:

1. Провідну роль у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці України відіграє банківське кредитування як головне джерело забезпечення грошовими засобами фінансово-господарської діяльності малих і середніх підприємств незалежно від форми власності та сфери господарювання. Банківське кредитування – активна банківська операція, що передбачає розміщення залучених грошових коштів клієнтів від свого імені і за свій рахунок на умовах повернення, платності і строковості, успішне здійснення якої забезпечує фінансовий успіх кредитній організації за допомогою одержання доходу у вигляді відсотків за користування сумою кредитних коштів, господарюючому суб'єкту – позичальнику і державі в цілому та гарантує досягнення певної мети. Процес банківського кредитування складається з певних етапів, кожний з яких забезпечує рішення локального завдання, а разом досягається головна мета кредитних операцій – їх надійність і прибутковість для банку

2. Особливо актуальною проблемою для суб'єктів малого та середнього підприємництва є нестача фінансових ресурсів, адже можливості ефективного функціонування МСБ значною мірою залежать від обсягу коштів, що спрямовуються на розвиток як за рахунок самофінансування, так і надходжень від зовнішніх джерел фінансування (кредити, термінові позики без відмови, гранти, субвенції тощо). Вирішення цієї проблеми потребує активізації банківського кредитування малого та середнього бізнесу. Залучення кредитних коштів для малих і середніх підприємств вигідно тим, що вони розширюють свої фінансові можливості розвитку.

3. У процесі банківського кредитування велике значення мають організаційно-правові основи банківського кредитування підприємства, що відображуються в кредитному договорі як невід'ємна складова кредитної угоди, де закріплюються відповідні зобов'язання. Правовою формою банківського кредитування є кредитний договір, що впливає зі змісту ст. ст. 1054 -1056 Цивільного кодексу України. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» відносини банку з клієнтом регулюються законодавством України (зокрема Цивільним Кодексом України та Господарським кодексом України), нормативно-правовими актами Національного банку України й угодами (договорами) між клієнтом і банком. Недосконала нормативна база регулювання банківського обслуговування суб'єктів малого та середнього бізнесу стримує розвиток кредитних механізмів, а в умовах кризи комерційні банки не прагнуть до нововведень. Існує необхідність впровадження розробки заходів у тісному співробітництві органів державного регулювання, Українського фонду підтримки підприємництва, НБУ, банків, які дозволять суттєво покращити умови для розвитку банківського кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу. Напрями удосконалення банківського кредитування суб'єктів малого та

середнього бізнесу будуть запропоновані в третій частині кваліфікаційної роботи.

4. Мале та середнє підприємництво (МСП) виступає основою економіки як багатьох розвинутих країн світу, так і тих, що розвиваються. Воно відіграє суттєву роль в економіці як за кількістю суб'єктів господарювання та чисельністю зайнятих на них, так і за обсягами виробництва продукції (робіт, послуг). Мікро-, мале та середнє підприємництво (МСП) в Україні завжди існувало у складних соціально-економічних умовах. Нинішня ситуація зумовлена подоланням третьої хвилі економічної кризи починаючи з 2014 року з огляду на військовий конфлікт на сході країни, анексію Малий бізнес в Україні за своєю роллю в економіці значно поступається малому підприємництву в країнах – членах ЄС. Про це свідчать наступні факти. У 2020 р. у країнах – членах ЄС частка МСП у загальній кількості суб'єктів господарювання складала 99,8% (у т. ч. малих підприємств – 98,8%), а в загальній зайнятості – 66,6% (у тому числі малих підприємств – 49,8%), у доданій вартості – 56,8% (у т. ч. малих підприємств – 38,7%).

Особливо актуальною проблемою для МСБ є нестача фінансових ресурсів, адже можливості ефективного функціонування МСБ значною мірою залежать від обсягу коштів, що спрямовуються на розвиток як за рахунок самофінансування, так і надходжень від зовнішніх джерел фінансування (кредити, термінові позики без відмови, гранти, субвенції тощо). Вирішення цієї проблеми потребує активізації банківського кредитування. Залучення позичкових коштів для підприємств вигідно тим, що вони розширюють свої фінансові можливості розвитку. З іншого боку, використання позичкових коштів підвищує ризик банкрутства, обмежує свободу прийняття рішення щодо управління активами, а наявність видатків, пов'язаних з використанням позичкових коштів, зміщує точку беззбитковості для покриття видатків за кредитом. З цих причин вирішення проблеми забезпечення МСБ належним обсягом фінансових ресурсів повинно стати ключовим елементом у системі заходів економічної політики, спрямованої на успішну реалізацію ринкових реформ і виходу України з кризи.

5. У період політичної і економічної кризи однією з найгостріших проблем вітчизняної економіки стало падіння темпів кредитування реального сектора економіки. Зависокі відсоткові ставки та ризики обмежували можливості підприємств залучати кошти. В особливо складній ситуації опинилися підприємства малого та середнього бізнесу. Важливість розвитку банківського кредитування малого і середнього бізнесу пов'язана з тим, що, по-перше, для нього питання доступності фінансових ресурсів є ключовим фактором розвитку. По-друге, на банківські кредити припадають 12,0 % загального обсягу фінансування малого і середнього бізнесу (з власних коштів забезпечуються до 45 % потреб у фінансуванні). При цьому темпи зростання кредитування сектора МСБ останнім часом знижуються в середньому на 1–2 % на рік і за підсумками 2020 року частка кредитів,

наданих цьому сектору, становила близько 15 % у загальному портфелі вітчизняних банків.

Потенційні можливості розвитку банківського кредитування малого та середнього бізнесу в Україні пов'язані з його наступними перевагами для банків. По-перше, ринок кредитування великих корпоративних клієнтів досить насичений, має високий ступінь конкуренції. Це веде до зниження дохідності від кредитування корпоративних клієнтів, оскільки великі корпорації мають можливість залучати кошти з інших джерел, зокрема з зарубіжних ринків капіталу. По-друге, кредитування МСБ розширює можливості банків диверсифікувати кредитний портфель. По-третє, оскільки малий і середній бізнес може користуватися всією лінійкою продуктів від корпоративних (для бізнесу) до роздрібних (працівників підприємств), це забезпечує масовість і значні обсяги кредитів.

В умовах кризи, яка викликана пандемією коронавірусної хвороби COVID-19, Національним банком України прийнято заходи щодо надання рекомендацій банкам ввести особливий пільговий період обслуговування кредитів в період дії карантину для населення та бізнесу. Банки мають декілька варіантів реструктуризації кредитів: а саме: повне або часткове звільнення від сплати тіла кредиту на час карантину з відповідним подовженням позики; капіталізація відсоткових платежів. Також у зазначених умовах була прийнята державна програма «Доступні кредити 5-7-9 %».

б. Ощадбанк — український комерційний банк, другий за розмірами активів та найбільший за кількістю відділень серед усіх банків України. Розроблене положення про кредитування клієнтів мікро, малого та середнього бізнесу АТ «Ощадбанк» регламентує порядок здійснення регіональними управліннями та підпорядкованими їм установами АТ «Ощадбанк» активних операцій за участю клієнтів бізнес-напрямку «Мікро, малий та середній бізнесу», в тому числі надання їм кредитів у національній та/або іноземній валюті, супроводження таких кредитів (адміністрування), в т.ч. внесення змін в умови кредитування, порядок та умови їх реструктуризації. З початку дії державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» Ощадбанк видав 846 кредитів представникам мікро-, малого та середнього бізнесу на суму 1225 млн грн. За обсягом наданих кредитів Ощад є лідером серед державних банків. Більшість таких кредитів інвестиційні і спрямовані на модернізацію та розширення бізнесу. За цим показником Ощад входить до ТОП-3 серед усіх банків – учасників програми. На сьогодні, державними банками України пропонуються банківські продукти та програми допомоги малому і середньому підприємству, зокрема: АТ «Ощадбанк»: акційне кредитування АПК; програма часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва; соціальне підприємство кредитування спільно з WNISEF; програми підтримки МСБ від місцевих органів влади; банківська гарантія; бланкові (беззаставні) овердрафти клієнтам ММСБ; кредитування ОСББ/ЖБК;

авалювання векселів; придбання нових та бувших у використанні транспортних засобів, сільськогосподарської техніки та обладнання.

7. Нами розроблені напрями удосконалення банківського кредитування малого та середнього бізнесу в Україні, проаналізовано зарубіжний досвід кредитування малого та середнього бізнесу та розглянуто можливість його імплементації у вітчизняну практику. Для стимулювання розвитку банківського кредитування малого й середнього бізнесу в Україні слід також використовувати зарубіжний досвід, зокрема, у створенні дієвих фондів сприяння кредитуванню малого та середнього бізнесу. У цілому, застосування запропонованого науково-методичного підходу до аналізу основних аспектів світового досвіду кредитування малого бізнесу з позицій визначення проблемних точок дозволило визначити такі особливості кредитного забезпечення в зарубіжних країнах: пріоритетність кредитних ліній та овердрафту серед інших видів кредитних послуг; перевага довгострокових кредитів над короткостроковими, що пов'язано з більш низькими ставками; позитивні тенденції до зниження середніх процентних ставок за кредити; завищення ставок відсотків по кредитах для МСБ порівняно з великим бізнесом; існування проблем у процедурах отримання боргового фінансування під заставу; нормативна урегульованість отримання кредиту суб'єктами малого підприємництва.

8. Світовий досвід переконує, що важливою умовою активізації кредитування МСБ є розвиток системи гарантій. Нині механізм гарантування в Україні фактично не функціонує. Наданням гарантій і поруки за кредитами суб'єктів малого та середнього підприємництва переважно займається Український фонд підтримки підприємництва. Тому вважаємо, що в Україні потрібно розробити чітко сплановану програму державних кредитних гарантій у рамках сприяння підтримки мікrokредитування МСБ, спираючись на досвід таких країн, як США, Данія, Швеція, Італія та інші. Найважливішим аспектом цього питання є, звісно, фінансова ресурсна база такого процесу, а саме розміри гарантійних лімітів. Таким чином, важливим напрямом посилення державної підтримки розвитку кредитування МСБ в Україні є сприяння створенню гарантійних установ, що матиме низку позитивних наслідків: спрощення доступу до кредитів суб'єктів МСБ, фінансовий стан яких не завжди відповідає критеріям банку, зі збереженням фінансової відповідальності позичальника; скорочення ризиків непогашення кредиту завдяки їх розпорошенню; надання консультаційної підтримки МСБ; можливість залучення додаткових кредитних ресурсів під нові інвестиційні проекти для компаній, активи яких вже знаходяться в заставі за раніше отриманими кредитами; стимулювання економічного розвитку суб'єктів МСБ в регіонах, підтримка кредитної активності банків в умовах економічного спаду; стимулювання розвитку МСБ.

9. За результатами аналізу тенденцій та особливостей кредитування банками МСБ було визначено низку проблем, що перешкоджають його розвитку: проблеми нестабільності зовнішнього середовища; проблеми організаційно-правового характеру; матеріально-фінансові проблеми

банківської системи та МСБ; проблеми недостовірності та неповноти інформації. Вирішити завдання активізації банківського кредитування МСБ можливо лише об'єднаними зусиллями держави, МФО, НБУ, банків і представників МСБ на засадах системності та планомірності. Це потребує формування системи банківського кредитування суб'єктів МСБ. Впровадження на практиці запропонованих заходів у тісному співробітництві органів державного регулювання, Українського фонду підтримки підприємництва, НБУ, банків дозволить суттєво покращити умови для розвитку банківського кредитування МСБ, насамперед у частині інформаційного й інституційного забезпечення цього процесу.

АНОТАЦІЯ

Тараненко Д. С. «Банківське кредитування малого та середнього бізнесу в Україні».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» за освітньою програмою «Міжнародний банківський бізнес». – Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2021.

У роботі розглядаються теоретичні засади організації кредитування малого та середнього бізнесу, сутність, етапи та специфіка банківського кредитування підприємств, суб'єкти малого та середнього бізнесу як позичальники, організаційно-правові основи регулювання банківського обслуговування. Проведено оцінку сектору малого та середнього бізнесу в Україні в 2010 – 2020 рр., аналіз розвитку процесів кредитування малого та середнього бізнесу банківською системою України, аналіз ризиків кредитування малого та середнього бізнесу (на прикладі АТ «Ощадбанк»).

Досліджено зарубіжний досвід кредитування малого та середнього бізнесу та розглянуто можливість його імплементації у вітчизняну практику, формування системи гарантування кредитів малим і середнім підприємствам, розроблено напрями удосконалення інституційного забезпечення банківського кредитування малого та середнього бізнесу.

Ключові слова: банки, банківська система, банківське кредитування, малий бізнес, середній бізнес, ризики, система гарантій

ANNOTATION

Taranenko Danylo. «Bank lending to small and medium-sized businesses in Ukraine».

Qualifying work for the bachelor's degree in specialty 072 «Finance, Banking and Insurance» in the educational program «International Banking Business». - Odessa National Economic University. - Odessa, 2021.

The paper considers the theoretical foundations of small and medium business lending, the nature, stages and specifics of bank lending to enterprises, small and medium businesses as borrowers, organizational and legal framework for the regulation of banking services. An assessment of the small and medium business sector in Ukraine in 2010-2020, analysis of the development of small and medium business lending processes by the banking system of Ukraine, analysis of small and medium business lending risks (on the example of Oschadbank JSC).

The foreign experience of small and medium business lending is studied and the possibility of its implementation in domestic practice, formation of credit guarantee system for small and medium enterprises is considered, directions of improvement of institutional support of bank lending to small and medium business are developed.

Keywords: banks, banking system, bank lending, small business, medium business, risks, guarantee system